

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.178.20>

Data przesłania artykułu: 10.07.2022

Data akceptacji artykułu: 20.02.2023

ALLA YAROVA

Sumski Uniwersytet Państwowy, Ukraina

(Sumy State University, Ukraine)

Лексико-граматичні, синтаксичні та композиційні особливості науково-популярних текстів Тараса Лютого

Lexico-grammatical, syntactic and compositional features of popular science texts by Taras Luty

Abstract

The article touches upon the issue of the functioning printed and digital scientific information in modern Ukrainian mass media. The genre of essay as a popular form of dissemination of scientific information is considered. Due to this research we also join the discussion about the need to reform the scientific and functional variety of the modern Ukrainian literary language. The purpose of the article is to study the lexical, grammatical, syntactic and compositional specifics and linguistic creativity of popular science texts on the example of Taras Luty's philosophical essays published in the weekly *Ukrainian Week*. Various research methods are employed in the study: the method of linguistic description and observation, the descriptive method, which provides the inventory of selected units, their segmentation, classification and interpretation, as well as the functional-stylistic method. Conclusions are made on the basis of the analysis of 111 texts.

Keywords: scientific information, popular science sub-style, philosophical essay, mass media, idiostyle

Cechy leksykalno-gramatyczne, składniowe i kompozycyjne tekstów popularnonaukowych Tarasa Lutyja

Streszczenie

Artykuł porusza problematykę funkcjonowania drukowanej i cyfrowej informacji naukowej we współczesnych ukraińskich środkach masowego przekazu. Autorka rozważa esej jako formę upowszechniania informacji naukowej. Jej badania włączają się w dyskusję o potrzebie zreformowania naukowej i funkcjonalnej różnorodności ukraińskiego języka literackiego. Celem artykułu jest zbadanie specyfiki leksykalnej, gramatycznej, składniowej i kompozycyjnej oraz kreatywności językowej tekstów popularnonaukowych na przykładzie esejów filozoficznych Tarasa Lutyja publikowanych w tygodniku „Ukraiński Tydzień”. W trakcie badań zastosowano metodę opisu i obserwacji językowej, metodę opisową, przewidującą inwentaryzację wybranych jednostek, ich segmentację, klasyfikację i interpretację oraz metodę funkcjonalno-stylistyczną. Wnioski wyciągnięto na podstawie analizy stu jedenastu tekstów.

Słowa kluczowe: informacja naukowa, tło popularnonaukowe, esej filozoficzny, środki masowego przekazu, idiosyl

Присвячую Голові Товариства польсько-української взаємодії „Контакт” Богуславу Леську з вдячністю за його діяльну працю на користь української культури й мови

Вступ

Дискусія щодо реформування наукового стилю української літературної мови, розпочата ще в 90-х роках ХХ століття, не тільки не втрачає своєї актуальності, а й набуває дедалі більше ознак нагальності. Відповідей потребують не лише питання лексичного, граматичного, синтаксичного унормування стилю з огляду на нав'язані українській мові невластиві їй різні структурні одиниці в колоніальний період, а й беручи до уваги ту роль, яку виконує наука в сучасному інформаційному світі, ту колосальну кількість людей, задіяних у виробництві нового знання.

Сучасна інформаційна культура з її електронними технологіями є новим середовищем перебування людини. Вона, як і попередні культури, — дописемна, рукописна, друкована, — неодмінно викличе зміну пропорцій у сприйнятті світу, затребує нові комунікативні засоби для його *ословлення*. Щонайменше вже два — три десятиліття соціолінгвісти констатують істотні зміни в мовній моделі світу, спричинені науково-технічним прогресом. Ці зміни полягають у тому, що нині переважну частину лінгвістичного фон-

ду складає фахова лексика (терміни та номенклатурні назви), збільшується і кількість субмов, терміносистем, що змінює лексичні пропорції в межах української літературної мови на шкалах *книжне* — *розмовне, питома* — *запозичене, усталене* — *новотвір* тощо.

Українську наукову мову досліджували Михайло Жовтобрюх (1968), Алла Коваль (1970), Тетяна Радзівська (1993), Наталія Непийвода (1997, 1998, 2002), Марія Пешак (1994), Надія Зелінська (2004, 2013), Пилип Селігей (2016), Галина Онуфрієнко (2012) та ін. Проблемам української термінології присвятили свої праці Таміла Панько (1994), Ірина Кочан (2017), Олександра Сербенська (2002), Людмила Симоненко (2005), Марія Комова (2011), Алла Лагутина (1980) та ін.

Сьогодні не меншої ваги набуває і проблема поширення нового знання. Для того щоб воно стало інструментом прийняття рішень, люди мають засвоїти нову наукову інформацію, а це потребує як досконалого мовного втілення, так і нових комунікативних стратегій. У суспільстві інформацію передають медіа. Вони є важливим джерелом вивчення синхронного й діакронного рівнів української літературної мови, беруть активну участь у нормуванні літературної мови і становленні її функційних різновидів, зокрема публіцистичного й наукового.

Василь Шаркань, спираючись на дослідження Михайла Жовтобрюха, Валентини Статєєвої, Степана Яреми, Інни Яворської, висновковує, що кульмінаційну роль в історії українського наукового стилю середини XIX ст. відіграла поява журналу *Основа* та газети *Черниговский листок*. У півдавстрійській Україні нова українська мова почала формуватися власне з науково-популярних та науково-публіцистичних текстів, а не з художніх (Шаркань, 2013, с. 101–102, 118). Зважаючи на вагому роль медіа в поширенні наукового знання, у формуванні функційних різновидів мови й мовних жанрів, виробленні норм, ставимо за мету висвітлити позитивний приклад роботи загальноукраїнських чи регіональних масмедіа з науковою інформацією.

Інститут демократії імені Пилипа Орлика (ІДПО) за підтримки Медійної програми протягом багатьох років поспіль здійснює в Україні моніторинг друкованих і онлайн-регіональних масмедіа, що має на меті оцінити якість контенту, тематику, дотримання журналістських стандартів та законодавства щодо розміщення реклами. Моніторинг охоплює вісім областей (Дніпропетровську, Донецьку, Чернігівську, Львівську, Одеську, Луганську, Полтавську, Хмельницьку), у кожній із яких відібрано по чотири найпопулярніших друкованих і онлайн-видання, що публікують суспільно вагому інформацію. Методологія оцінювання якості змісту інформації включає аналіз пріоритетних тем, серед яких виокремлено освіту й науку. Аналітичні звіти ІДПО за 2021 рік засвідчують такі показники: у січні матеріали, присвячені освіті й науці, в онлайн-і друкованих медіа становили 3,5% і 3,5% (Аналітичний звіт, 2021в), у травні — відповідно 1,9% і 3,2% (Аналітичний

звіт, 2021б), у вересні — 2,0% і 2,5% (Аналітичний звіт, 2021а). Отож регіональні українські масмедіа не виявляють належного й відповідного духові часу інтересу до наукової інформації.

Серед видань всеукраїнського рівня увагу привертає суспільно-політичний часопис *Український тиждень*, що активно друкує науково-популярний контент. Предметом нашого дослідження є науково-популярні публікації українського філософа Тараса Лютого, опубліковані в тижневику, а згодом видані окремою збіркою під назвою *Культура принад і спротиву*. Для зручності цитування послуговуватимемося цим виданням. Головна проблематика творів — ідеологія та популярна культура. Як пояснює автор, тексти поставали з опрацьованих публічних виступів й академічних лекцій, а також із його відгуків і рецензій на розвідки інших дослідників у цій галузі. Їм також властива органічна тяглість із публікаціями, які колись виникли в співпраці з Олегом Ярошем: *Культура масова і популярна: теорії та практики та Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади* (Лютий, 2020, с. 9).

У своїх працях Тарас Лютий тлумачить широкій аудиторії десятки складних філософських, економічних, соціокультурних понять, серед яких: *свобода, філософія, ідеологія, культура, контркультура, людина, права людини, держава, влада, закон, нація, історичні народи, зло, добро, безсмертя, критичне мислення, юрба, колективний розум, колективна душа, споживання, суспільство споживання, суспільство видовищ, спротив, істина, гроші, популярне, сексуальність, задоволення* тощо. Знайомить із науковими ідеями видатних філософів, істориків, соціологів, критиків культури й літератури, соціальних психологів минулого й сучасності, таких як: Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон, Імануїл Кант, Жан-Жак Руссо, Карл Попер, Томас Гобс, Декарт, Мартін Гайдегер, Людвіг Вітгенштайн, Зигмунд Фройд, Хосе Ортега-і-Гасет, Освальд Шпенглер, Ганна Арендт, Зигфрід Кракавер, Еліас Канетті, Метью Арнолд, Умберто Еко, С'юзен Зонтаг, П'єр Бурдьє, Жан Бодріяр, Джері Тонер, П'єр Адо, і це далеко не весь перелік імен.

Цією розвідкою маємо на меті дослідити жанрову, лексико-граматичну, синтаксичну й композиційну специфіку та лінгвокреативність філософських есе Тараса Лютого, надрукованих у загальноукраїнському часописі *Український тиждень*.

Під час дослідження застосовано лінгвістичний аналіз та спостереження, описовий метод, що передбачає інвентаризацію вибраних одиниць, їх сегментацію, класифікацію та інтерпретацію, а також функційно-стилістичний метод. Загалом проаналізовано 111 текстів.

Досліджувані науково-популярні есе Тараса Лютого приваблюють високою стилістичною майстерністю, мовною експериментальністю, руйнуванням застарілого стереотипу про суху й формалізовану мову науки як непорушний стандарт.

Жанрова специфіка

Автор окреслює жанр своїх коротких розвідок як філософське есе й зауважує, що в сучасному українському просторі він маркував би цей різновид як літературне *гето*, бо аудиторія, зацікавлена в читанні таких праць, зовсім нечисельна, на відміну від класичного художнього есе.

Українська літературна енциклопедія подає таку дефініцію есе: „жанр художньо-публіцистичної, науково-популяризаторської творчості, характерний вільним, не обов'язково вичерпним, але виразно індивідуалізованим трактуванням теми” (*Українська літературна енциклопедія*, 1990, с. 162).

Тарас Лютий у публічній лекції в рамках *Днів есеїстики 2021*, висловлюючи власне бачення есе, назвав його „простором свободи”, бо тут немає „умовного трансцендентального суб'єкта, який уявною лінійкою б'є по пальцях” за найменший відступ від стандартів. Чого не скажеш про такі власне наукові жанри, як стаття чи монографія, що в сучасній системі функційної кодифікації мають не так уже й багато свободи. Письменник відкрито говорить про свідому втечу з „простору несвободи” традиційного наукового тексту, для якого характерна знеособленість (пасивні безособові конструкції, уникання „авторського Я” на користь „авторського Ми”) у „простір свободи” — у простір есе. Словом, філософське есе прокладає собі шлях поміж художнім оповіданням і власне науковою статтею (Лютий, 2021).

Оцінюючи характерні особливості змісту й форми своїх творів, письменник звертає увагу на такі важливі деталі, зумовлені співпрацею із щотижневиком *Український тиждень*, як обсяг (видання завжди регламентують кількість знаків публікації, а отже, аналізовані тексти не виходять за межі 4,5–5,5 тисяч знаків), а ще формат авторської колонки, до речі, щодо жанру якої між дослідниками й досі точаться дискусії. Зазвичай колонку трактують як новітню вербальну комунікативну стратегію сучасних медіа, які в конкурентному інформаційному середовищі змагаються за увагу читачів. Серед особливостей колонки називають рівноправний діалог із читачем, авторську рефлексію на актуальну подію, необмежену свободу публіциста.

Підсумовуючи, Тарас Лютий наголошує, що його наукові тексти для *Українського тижня* варто сприймати як колонки-есе. Такий „змішаний” формат дає змогу користатися перевагами кожного із жанрів і водночас уникати тих жанрових вимог, що не до вподоби авторові.

Композиційна структура

Незначний обсяг колонок-есе, боротьба за увагу читача, складні філософські поняття, які треба розтлумачити нефаховій аудиторії, — усі ці виклики майстерно долає Тарас Лютий, створюючи гармонійні з погляду ком-

позиції тексти. За взірці для себе письменник бере філософські праці Еразма Ротердамського (до речі, саме цього мислителя Т. Лютий вважає родоначальником есеїстичного жанру, а не Мішеля де Монтеня, як це прийнято) та Фрідріха Ніцше, якого називає досконалим есеїстом.

Композицію розуміємо як організаційну систему внутрішніх зв'язків усіх компонентів, а також форми та змісту. Її філософ вибудовує на засадах доцільності (тут немає випадкових елементів, вербального „сміття”, що стало ознакою наукового жаргону, на який, на жаль, так часто натрапляємо в наукових текстах); єдності й цілісності; динамізму (виразові засоби захоплюють і утримують увагу читача, викликають емоційну активність, напруженість, щоб читач сприйняв, усвідомив прочитане); доміанти (смиловий чи формальний центр, головна точка композиційного текстового простору, з якого розпочинається основна дія, вона утримує на собі увагу читача); рівноваги (усі елементи композиції збалансовані між собою, саме на ній тримається упорядкованість тексту, вона протистоїть хаотичності інформації, надмірному нагромадженню компонентів, смисловому перевантаженню); пропорційності (служить для швидкого засвоєння інформації, її оцінювання).

Архітектоніці науково-популярних текстів Т. Лютого властива класична будова: вступ, основна частина та кінцівка. У вступі автор хоче підготувати читача до бажаного сприйняття основного викладу, „закидає гачок”, на який має „наживити” читацьку увагу. Цитуючи Ролана Барта, філософ-есеїст говорить, що текст має бути „смачним”, а зачин — особливо. Розгляньмо кілька прикладів вступної частини його есе:

1) провокативне запитання:

Вряди-годи випадає почути, як дехто щиросердно дивується: якщо у сфері державного урядування не раз спостерігається розчарування керманічами, то чому ж серед політиків нечасто побачиш філософа? Вельми справедливе запитання, як на мене, позаяк думка про філософа-правителя така ж давня, як соціальний світ. Але неясно, звідки береться переконання, що любомудр — неодмінно найліпший сановник? (Лютий, 2020, с. 156).

2) політичний анекдот:

Ідеологічні складнощі вражають. Знаний словенський філософ Славој Жижек переповідає старий анекдот. Рабинович хоче виїхати в Ізраїль. Радянський чиновник його запитус:

- Дозвольте дізнатися причину еміграції?
- Маю аж дві, — повідомляє той.
- По-перше, боязко, що комунізм утратить владу й почнуться погроми.
- Запевняю, — квапиться урядник, — це неможливо!
- А це вже друга причина, — каже Рабинович (Лютий, 2020, с. 12).

3) рядки зі шлягеру культового рок-гурту, а також драматична рідина історія:

All the lonely people Where do they all come from? All the lonely people Where do they all belong? The Beatles, Eleanor Rigby

Мого діда не стало трохи більше двадцяти років тому. Він завжди казав, що мріє дожити до нового тисячоліття, досягнути, так би мовити, нової межі життя (Лютій, 2020, с. 145).

4) покликання на видатну особистість та яскрава цитата:

Одна з найвідоміших жінок-консерваторок Маргарет Тетчер, яку в радянській газеті *Красная звезда* назвали „залізною леді”, любила казати приблизно так: „Всі негаразди до нас сунуть із Континенту, але рішення ми знаходимо на Альбїонї”. Після цього вислову спробуй засумніватися в зухвалості нещодавнього Брекзиту (Лютій, 2020, с. 29).

5) антитеза: „Нехай нам це й не до вподоби, а війна є частиною людського досвіду” (Лютій, 2020, с. 73).

Основну частину есе автор послідовно ділить не стільки на абзаци, скільки на певні інформаційні фрагменти, кожен із яких, за бажання, можна розвинути й продовжити. На думку Тараса Лютого, есе можна порівняти з феноменологією, бо в основі кожного з понять лежить опис певного явища. Такими явищами, а водночас і подразниками, що змушують письменника сидати за клавіатуру комп'ютера, є тексти, написані іншими мислителями чи письменниками. Отож виразною текстотворчою ознакою розгортання оповіді в колонках-есе є переказ чужого тексту. Марія Пещак, дослідивши староукраїнські наукові тексти, зауважила, що „...для чужого тексту авторська розповідь може виступати рамкою, як, наприклад, в *Іпатіївському літописі* для *Повісті*, або чужий текст використовується у вигляді змістового фону для розгортання своїх ідей, як зробив це автор *Густинського літопису* при переказі змісту *Повісті* (Пещак, 1994, с. 62–63). Ці способи ввести чужий попередній текст у створюваний новий притаманні й сучасному науковому дискурсові, зокрема й есе Тараса Лютого.

Кінцівка в науковій праці традиційно підсумовує виклад. Як зауважує Пилип Селігей, „початок і кінцівка мають складатися з ключових, засадничих тез, які узагальнюють увесь текстовий матеріал” (Селігей, 2016, с. 432). В есе Тараса Лютого немає такого чіткого формулювання висновкової частини. Це можна пояснити своєрідною безперервністю колонки як жанру, а також загальною настановою письменника сегментувати свої тексти так, щоби кожен із них можна було продовжити.

Лексична палітра

Лексикон досліджуваних есе надзвичайно розмаїтий. Автор у своїх текстах урухомлює всі пласти української лексики, знімає з рідковживаних слів будь-які обмеження, чим спростовує усталене уявлення про науковий стиль

як царину книжної, нейтральної, писемної лексики. В одному контексті мирно „вживаються” загальні й спеціальні терміни, запозичені й застарілі слова, розмовні, абстрактні й діалектні одиниці, емоційно й експресивно забарвлені лексеми й неологізми, слова в переносному значенні. Усе це є проявом авторської лінгвокреативності й, на наш погляд, впливає з розуміння есе як „простору свободи”. Як есе є перетином різних жанрів, так і лексикон есе — перетин різних функційно-стильових одиниць. Це ще один „гачок”, яким автор утримує увагу читача, дивує його та вражає.

У своїй публічній лекції філософ зауважив, що лексичне тло його текстів — це своєрідний перформанс. Словник *Термінологія сучасного мистецтва* тлумачить перформанс як жанр сучасного мистецтва, де художник реалізує свої претензії на деміургійність та керунок, тут він „більше, ніж художник” (Вишеславський, Сидор-Гібелінда, 2010, с. 251). Отож і Тарас Лютий розгортає перед нами лексичний перформанс, поборюючи стереотипи щодо мовних засобів, якими творять наукові тексти:

Авжеж, не варто узагальнювати, **позаяк** трапляються й зразки високого художнього змісту. Такі речі пов’язують із **мейнстримом** — загальноновживаним кліше (Лютий, 2020, с. 265). Досить показовим є автономізм, у межах якого відбувається пошук революційного **дієвця** поза пролетаріатом (Лютий, 2020, с. 265). Ми не зчулися як **диснеїфікація** виборолла статус найголовнішої ознаки сучасного маскульту, що передбачає просування образу будь-якого товару як розваги (Лютий, 2020, с. 361). **Прецінь** його інтенція сформувала певне візуальне повідомлення (Лютий, 2020, с. 368).

Зауважимо, що лексичний рівень філософських есе Тараса Лютого представлений словами різними з погляду походження, активного й пасивного вживання, стилістичної диференціації. В одному контексті співіснують терміни й діалектизми, застарілі слова й неологізми тощо. Така вербальна діяльність автора порушує усталені, часто стереотипні, мовні приписи, маючи на меті посилити експресивність текстів, вплинути на читача, проявити власну індивідуальність, знизити клішованість стильових виразових засобів, витримати критерії жанру, а ще вивільнити українську наукову мову з тісних ритуальних шат.

Синтаксичний вимір

Якщо взяти за критерій синтаксично досконалого тексту відомий вислів „Хто ясно мислить, той ясно викладає”, то аналізовані науково-популярні тексти можна визнати майстерними. Автор демонструє прозорі й послідовні логічні зв’язки між судженнями, уникає надмірних, переобтяжених синтаксичних конструкцій, попри те, що пише про складні філософські поняття. Послідовне повторення, чергування простих і складних речень, інтервали між ними, контроль над довжиною речень робить тексти есе комунікативними, тобто легкозрозумілими.

Есеїст не боїться послуговуватися засобами експресивного синтаксису, що характерно для художнього й розмовного стилів, ідеться про парцеляцію, вставні та вставлені конструкції, інтонаційно марковані (окличні, питальні, спонукальні, стверджувальні, заперечні, зіставні, протиставні), неповні й еліптичні речення.

Т. Лютий зовсім не цурається розмовності в синтаксисі, що, певне, є його комунікативною стратегією: передавати складні наукові судження мовними засобами, характерними для розмовної стихії. Це дозволяє утримати увагу читача, не знудити його, подолати монотонність викладу, привнести оповідність, невимушеність.

„Осоружну”, за висловом самого філософа, знеособленість і пасивність традиційних наукових текстів на синтаксичному рівні долає активними конструкціями, де суб’єкт дії виражений підметом у називному відмінку, а об’єкт дії — відповідними непрямыми відмінками. Пасивні конструкції в текстах нечисленні, здебільшого це правильно побудовані речення з дієсловами на *-но*, *-то*, а також зі зворотними дієсловами на *-ся*.

Очікувано характерною особливістю філософських есе Тараса Лютого є активне функціонування різних видів пояснювальних речень. Дослідникові недостатньо лише встановити певні факти, а важливо дати їм пояснення з погляду сучасної науки, розкрити пізнавальне, теоретичне чи практичне значення. У текстах есе натрапляємо на: 1) пояснювально-ототожнювальні речення: „Якщо твори талановиті, цебто позначені вишуканим індивідуальним підходом і до них застосовано естетико-моральні параметри, годі сумніватися — маємо справу з високою культурою” (Лютий, 2020, с. 242); 2) пояснювально-виокремлювальні: „Точніше, йдеться про спорт як одну з форм трансляції владних настанов, наприклад, коли Гітлер у військовій формі заохочує спортсменів своєї країни віддати все заради уславлення Рейху” (Лютий, 2020, с. 413), а також 3) акцентовано-виокремлювальні: „Про що свідчить ця історія? Передовсім, що ідеологія заганяє людину в парадоксальні пастки та, причаровуючи, поневолює” (Лютий, 2020, с. 14). „Ба більше, філософ удається до поетичного пояснення, а надто коли стверджує, що цивілізація довершує долю культури” (Лютий, 2023) та 4) пояснювально-з’ясувальні зі сполучниками сурядности-підрядности та підрядности-сурядности: „Починати з кінця безглуздо, а отже, це є проявом шаленства. Але саме тому є всі підстави називати вступ до твору про шаленство кінцем” (Лютий, 2020, с. 321).

Не можна проминути увагою схильність автора до дискретности та фрагментації при побудові пояснювальних синтаксичних конструкцій, коли семантично навантажену або інтонаційно виокремлену підрядну частину речення представлено як дискретний компонент. Парцеляція, тобто виділення окремих частин чи членів речення в самостійну синтаксичну одиницю, служить для підкреслення смислової значущости, емотивної виразности та водночас підсилює експресивність, розмовність висловлення.

Побіжно зауважимо, що в українському мовознавстві триває дискусія щодо кваліфікації перехідних синтаксичних структур, а відповідно, і класифікації складних речень загалом. Звідси впливає і проблема типології сполучників. Катерина Городенська вважає традиційний поділ сполучників за двома типами синтаксичного зв'язку недостатнім, оскільки він не враховує той тип синтаксичного зв'язку, для якого водночас характерні ознаки граматичної рівноправності та нерівноправності. Отже, крім двох основних типів синтаксичного зв'язку, сполучники можуть виражати два типи синкретичного синтаксичного зв'язку — підрядно-сурядний і сурядно-підрядний (Городенська, 2010, с. 20).

До синкретичної групи сполучників сурядності-підрядності віднесено пояснювально-ототожнювальні сполучники *тобто, себто, цебто, або, чи, сиріч*. Їхній синкретичний сурядно-підрядний характер зумовлений способом, яким вони модифікують семантико-синтаксичні відношення тотожності — „...приєднують до першої предикативної частини або іншої синтаксичної одиниці другу, яка, позначаючи те саме, що й попередня, увиразнює її, сприяє чіткішому з'ясуванню суті чи змісту чого-небудь” (Граматики, 2017, с. 660–661).

До сполучників підрядності-сурядності належать зокрема, *зокрема, зосібна, як-от, як ось, наприклад, приміром, такі як, а саме, особливо, надто*. Як зауважують автори ґрунтовної наукової праці *Грамматика сучасної української мови. Морфологія*, ці сполучники мають вужчу функційну сферу порівняно зі сполучниками сурядності-підрядності, бо вони вживані тільки у двох позиціях, одна з яких та сама, що й у сурядних та підрядних сполучників. Вони також для уточнення думки приєднують до попередньої предикативної частини рівнозначну їй другу, проте така позиція не типова для них, бо вони слугують для приєднання словосполучення чи слова, що виокремлює одного/кількох з-поміж таких самих чи якоїсь сукупності, названих у попередній предикативній частині (Граматики, 2017, с. 666).

Синкретичні пояснювальні сполучники мають в українській мові різний стилістичний статус: *тобто, цебто, або, чи, зокрема, як-от, як ось, наприклад, такі як, а саме, особливо, надто* — нейтральні. До розмовних відносять *приміром* і *зосібна, себто* має маркування „застаріле”, а *сиріч* — „застаріле, іронічне”. Тарас Лютий, добираючи службові слова, послуговується комунікативною стратегією, характерною для всієї лексики його науково-популярних есе, — „урівняти в правах” усі слова, без огляду на їхні кодифіковані стилістичні конотації, а також повернути в активний ужиток українські лексеми, що зазнали „репресій”. Наприклад, сполучник *себто* сучасні словники маркують як застарілий, а з *Реєстру репресованих слів* за редакцією Лариси Масенко дізнаємося, що він підлягав вилученню з української літературної мови як діалектизм (Масенко, 2005, с. 391). В аналізованих есе автор використовує стилістично марковані сполучники суряд-

ности-підрядности як рівноправні, створюючи з їхньою допомогою прозорі контексти всупереч поширеній думці про те, що малочастотна лексика ускладнює засвоєння змісту.

Суб'єктивно-модальні речення властиві не лише художнім текстам, що відтворюють дійсність в образно-чуттєвій формі й на перший план виносять емоційний світ митця чи персонажа. Ці синтаксичні структури характерні й для наукових праць. З їхньою допомогою автори передають своє ставлення, уникають надмірної категоричності, організовують окремі частини тексту в єдине ціле і, звісно, підвищують експресивність, риторичність і комунікативність своїх текстів. Науковому ідіолекту Т. Лютого суб'єктивно-модальні синтаксичні структури теж властиві. Засобами вираження суб'єктивної модальності зазвичай виступають вставні слова найширшого семантико-стилістичного діапазону.

Автор уводить вставні слова в речення на семантико-комунікативному рівні для вираження ставлення мовця до повідомленого з погляду його ймовірності чи неймовірності, емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок, активізації читача. Вони не змінюють об'єктивної модальності речень, а тільки надають їм особливого забарвлення. Зауважимо, що загальна суб'єктивна модальність трапляється значно частіше, ніж часткова.

Висновки

1. Потреба поширення нового наукового знання активізує пошук нових жанрових форм, комунікативних стратегій і тактик. Регіональні українські медіа не проявляють належної уваги до наукового контенту, а загальноукраїнські ЗМІ активно вводять науково-популярну інформацію в широкий обіг.

2. Жанр есе набуває популярності в медіа як форма для науково-популярного змісту. На прикладі філософських есеїв Тараса Лютого спостерігаємо утворення різновидів есею, зокрема колонки-есе.

3. Композиційна будова філософських колонок-есе відповідає принципам доцільності, єдності й цілісності, динамізму, домінанті, рівноваги й пропорційності структурних компонентів. Архітектоніці текстів притаманний поділ на вступ, основну частину й кінцівку. Сегментація тексту відбувається не стільки на абзаци, скільки на самостійні відкриті текстові фрагменти, кожен із яких можна розгорнути далі. Кінцівка теж відкрита, зазвичай не містить узагальнювальних фактів, про які йшлося в основному тексті.

4. Лексичний простір досліджуваних текстів має ознаки лінгвокреативності. Тарас Лютий через добір лексичних засобів із різноманітною функційно-стилістичною конотацією підкреслює формат жанру, тримає увагу читача, виявляє власне творче „Я”, а також протистоїть тривіальності, стереотип-

ності, знеособленості традиційного наукового викладу, норми якого почасти зберігають ще риси тоталітарного радянського суспільства.

5. На синтаксичному рівні спостерігаємо перевагу активних, суб'єктних синтаксичних конструкцій над пасивними й безсуб'єктними. Чіткість, прозорість, легкість сприйняття тексту забезпечує чергування простих і складних речень. З-поміж різних типів речень увагу привертають різні види пояснювальних синтаксичних конструкцій. Засобами синтаксичної експресії є парцеляція, вставні та вставлені конструкції, інтонаційно марковані (окличні, питальні, спонукальні, стверджувальні, заперечні, зіставні, протиставні), неповні й еліптичні речення.

Бібліографія

- Жовтобрюх, М. А. (1968). Науковий стиль української мови. *Мовознавство*, 1, с. 3–13 [Zhovtobryukh, M. A. (1968). *Naukovyy styl' ukraïns'koyi movy*. *Movoznavstvo*, 1, s. 3–13].
- Коваль, А. П. (1970). *Науковий стиль сучасної української літературної мови: Структура наукового тексту*. Київ: Вид-во Київського університету [Koval', A. P. (1970). *Naukovyy styl' suchasnoyi ukraïns'koyi literaturnoyi movy: Struktura naukovoho tekstu*. Kyiv: Vydavnytstvo Kyivivs'koho universytetu].
- Радзієвська, Т. В. (1993). *Текст як засіб комунікації*. Київ: Інститут укр. мови НАНУ [Radziyevs'ka, T. V. (1993). *Tekst yak zasib komunikatsiyi*. Kyiv: Instytut ukraïns'koyi movy NANU].
- Непийвода, Н. Ф. (1997). *Мова науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект)*. Київ: Міжнародна фінансова агенція [Nepuyvoda, N. F. (1997). *Mova naukovotekhnichnoyi literatury (funktsional'no-stylistychnyy aspekt)*. Kyiv: Mizhnarodna finansova ahentsiya].
- Непийвода, Н. (1998). Про один із шляхів удосконалення наукового стилю української мови. *Українська мова: З минулого в майбутнє*. Київ, с. 156–158 [Nepuyvoda, N. (1998). Pro odyn iz shlyakhiv udoskonalennya naukovoho stylu ukraïns'koyi movy. *Ukrayins'ka mova: Z mynuloho v maybutnye*. Kyiv, s. 156–158].
- Непийвода, Н. Ф. (2002). Наукові засади редагування нехудожніх текстів. *Українська періодика: Історія і сучасність*. Львів, с. 487–490 [Nepuyvoda, N. F. (2002). *Naukovi zasady redahuvannya nekhudozhnikh tekstiv*. *Ukrayins'ka periodyka: Istoriya i suchasnist'*. Lviv, s. 487–490].
- Зелінська, Н. В. (2004). Нова модель наукової комунікації і дискурс. *Стиль і текст*, 4, с. 19–27 [Zelins'ka, N. V. (2004). *Nova model' naukovoyi komunikatsiyi i diskurs*. *Styl'i tekst*, 4, s. 19–27].
- Зелінська, Н. В. (2013). Стаття у фаховому виданні: комунікація, імітація, профанація? *Наука України у світовому інформаційному просторі*, 8, с. 54–60 [Zelins'ka, N. V. (2013). *Stattya u fakhovomu vydanni: komunikatsiya, imitatsiya, profanatsiya? Nauka Ukrayiny u svitovomu informatsiyonnu prostori*, 8, s. 54–60].
- Онуфрієнко, Г. С. (2012). Науковий текст у сучасному лінгводидактичному вимірі. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*, 2, с. 334–339 [Onufriyenko, H. S. (2012). *Naukovyy tekst u suchasnomu lnhvodydaktychnomu vymiri*. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Filolohichni nauky*, 2, s. 334–339].
- Панько, Т. І., Кочан, І. М., Матюк, Г. П. (1994). *Українське термінознавство*. Львів: Світ [Pan'ko, T. I., Kochan, I. M., Matsyuk, H. P. (1994). *Ukrayins'ke terminoznavstvo*. Lviv: Svit].

- Кочан, І. М. (2017). Українське термінознавство вчора, сьогодні, завтра. *Мовознавство*, 6, с. 44–53 [Kochan, I. M. (2017). Ukrayins'ke terminoznavstvo vchora, s'ohodni, zavtra. *Movoznavstvo*, 6, s. 44–53].
- Сербенська, О. (2002). Сучасна українська термінографія і проблема екології мови. *Вісник Національного ун-ту „Львівська політехніка”*, с. 17–20 [Serbens'ka, O. (2002). Suchasna ukrayins'ka terminohrafiya i problema ekolohiyi movy. *Visnyk Natsional'noho un-tu „Lvivs'ka politekhnika”*, s. 17–20].
- Симоненко, Л. О. (2005). Нові підходи до розбудови української наукової термінології другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Термінологія і сучасність*, 1, с. 21–26. [Symonenko, L. O. (2005). Novi pidkhody do rozbudovy ukrayins'koyi naukovoyi terminolohiyi druhoyi polovyny ХХ – pochatku ХХІ st. *Terminolohiya i suchasnist'*, 1, s. 21–26].
- Комова, М. (2011). *Українська документознавча термінологія: шляхи творення та функційні особливості*. Львів: Видавництво Львівської політехніки [Komova, M. (2011). *Ukrayins'ka dokumentoznavcha terminolohiya: shlyakhy tvorennya ta funktsiyi osoblyvosti*. L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniky].
- Лагутіна, А. В. (1980). Термін і загальноживана мова. *Культура слова*, 18, с. 27–31 [Lahutina, A. V. (1980). Termin i zahal'novzhyvana mova. *Kul'tura slova*, 18, s. 27–31].
- Вишеславський, Г., Сидор-Гібелінда, О. (2010). *Термінологія сучасного мистецтва. Означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України*. Париж–Київ [Vysheslavsk'kyu, H., Sydor-Hibelynda, O. (2010). *Terminolohiya suchasnoho mystetstva. Oznachennya, neolohizmy, zharhonizmy suchasnoho vizual'noho mystetstva Ukrayiny*. Paryzh–Kyuyiv].
- Вихованець, І., Городенська, К. (ред.). (2017). *Граматика сучасної української літературної мови*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго [Vykhovanets', I., Horodens'ka, K. (red.). (2017). *Hramatyka suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy*. Kyuyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho].
- Городенська, К. (2010). *Сполучники української літературної мови*. Київ: Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Бураго [Horodens'ka, K. (2010). *Spoluchnyky ukrayins'koyi literaturnoyi movy*. Kyuyiv: Instytut ukrayins'koyi movy: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho].
- Дяков, А. С. та ін. (2000). *Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти*. Київ: Вид. дім КМ Academia [D'yakov, A. S. ta in. (2000). *Osnovy terminotvorennya: Semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty*. Kyuyiv: Vyd. dim КМ Academia].
- Лютій, Т. (2020). *Культура припад і спротиву*. Київ: Темпора [Lyutyu, T. (2020). *Kul'tura prypad i sprotyvu*. Kyuyiv: Tempora].
- Лютій, Т. (2021). *Тексти про тексти та інші події. Серія авторських лекцій*. Електронний ресурс: <https://www.facebook.com/penclubua/videos/335993074621084/> [Lyutyu, T. (2021). *Teksty pro teksty ta inshi podiyi. Seriya avtors'kykh leksiy*. Elektronnyy resurs: <https://www.facebook.com/penclubua/videos/335993074621084/>].
- Лютій, Т. (15.05.2023). Чи настає кінець Західного світу? *Український тиждень*. Електронний пресурс: <https://tyzhden.ua/chy-nastaie-kinets-zakhidnoho-svitu/> [Lyutyu, T. (15.05.2023). Chy nastaye kinets' Zakhidnoho svitu? *Ukrayins'ky tyzhden'*. 15 travnya 2023. Elektronnyy resurs: <https://tyzhden.ua/chy-nastaie-kinets-zakhidnoho-svitu/>].
- Непийвода, Н. Ф. (2001). Автор наукового твору: спроба психологічного портрета. *Мовознавство*, 3, с. 11–23 [Nepuyvoda, N. F. (2001). Avtor naukovoho tvoruu: sproba psykholohichnoho portreta. *Movoznavstvo*, 3, s. 11–23].
- Аналітичний звіт за вересень 2021 року (частина 2) а. Електронний ресурс: <https://idpo.org.ua/reports/4354-rozvagi-reklama-kriminal-chi-suspilno-vagomij-kontent-yaku-kartinu-svitu-vidobrazhayut-miscevi-vidannya-analichnij-zvit-za-veresen-2021-roku-chastina-2.html> [Analitichnyy zvit za veresen' 2021 roku (chastyna 2) a. Elektronnyy resurs: <https://idpo.org.ua/reports/4354-rozvagi-reklama-kriminal-chi-suspilno-vagomij-kontent-yaku-kartinu-svitu-vidobrazhayut-miscevi-vidannya-analichnij-zvit-za-veresen-2021-roku-chastina-2.html>].

- ua/reports/4354-rozvagi-reklama-kriminal-chi-suspilno-vagomij-kontent-yaku-kartinu-svitu-vidobrazhayut-miscevi-vidannya-analitichnij-zvit-za-veresen-2021-roku-chastina-2.html].
- Аналітичний звіт за травень 2021 року (частина 1) б. Електронний ресурс: <https://idpo.org.ua/reports/4130-kriminal-rozvagi-ta-presrelizi-pro-misceve-zhittya-analiz-tematichnix-prioritetiv-regionalnix-zmi-analitichnij-zvit-za-traven-2021-roku-chastina-1.html> [Analitychnyy zvit za traven' 2021 roku (chastyna 1) b. Elektronnyy resurs: <https://idpo.org.ua/reports/4130-kriminal-rozvagi-ta-presrelizi-pro-misceve-zhittya-analiz-tematichnix-prioritetiv-regionalnix-zmi-analitichnij-zvit-za-traven-2021-roku-chastina-1.html>].
- Аналітичний звіт за січень 2021 року (частина 2) в. Електронний ресурс: <https://idpo.org.ua/reports/4046-pozitivni-istori%d1%97-pro-zemlyakiv-kriminal-chi-kontrol-miscevo%d1%97-vladi-yakim-temam-nadayut-perevagu-regionalni-zmi-analitichnij-zvit-za-sichen-2021-roku-chastina-2.html> [Analitychnyy zvit za sichen' 2021 roku (chastyna 2) v. Elektronnyy resurs: <https://idpo.org.ua/reports/4046-pozitivni-istori%d1%97-pro-zemlyakiv-kriminal-chi-kontrol-miscevo%d1%97-vladi-yakim-temam-nadayut-perevagu-regionalni-zmi-analitichnij-zvit-za-sichen-2021-roku-chastina-2.html>].
- Пешак, М. М. (1994). *Розвиток давньоруського і староукраїнського наукового тексту*. Київ: Українознавство [Peshchak, M. M. (1994). *Rozvytok davn'orus'koho i staroukrayins'koho naukovooho tekstu*. Kyuyiv: Ukrayinoznnavstvo].
- Селігей, П. (2016). *Світло і тінь наукового стилю*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія” [Selihey, P. (2016). *Svitlo i tin' naukovooho stylyu*. Kyuyiv: Vydavnychyy dim „Kyuevo-Mohylyans'ka akademiya”].
- Масенко, Л. та ін. (2005). *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: документи і матеріали*. Київ: Вид. дім „Києво-Могилянська академія” [Masenko, L. ta in. (2005). *Ukrayins'ka mova u XX storichchi: istoriya lnhvotsydu: dokumenty i materialy*. Kyuyiv: Vyd. dim „Kyuevo-Mohylyans'ka akademiya”].
- Українська літературна енциклопедія: у 5 т.* (1990). Київ: УРЕ імені М. П. Бажана. Т. 2 [Ukrayins'ka literaturna entsyklopediya: u 5 t. (1990). Kyuyiv: URE imeni M. P. Bazhana. T. 2].
- Шаркань, В. (2013). Формування наукового стилю нової української літературної мови в підросійській Україні. *Українська мова*, 2, с. 100–118 [Sharkan', V. (2013). Formuvannya naukovooho stylyu novoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy v pidrosiys'kiy Ukrayini. *Ukrayins'ka mova*, 2, s. 100–118].
- Ярова, А. Г. (2021). Українська наукова мова: на шляху до „суспільства знань”. *International scientific and practical conference „Philological sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and challenges”*: conference proceedings, April 23–24, 2021. Vol. 1. Czestochowa: „Baltija Publishing”, 2021, с. 84–88. [Yarova, A. H. (2021). Ukrayins'ka naukova mova: na shlyakhu do „suspil'stva znan'”. *International scientific and practical conference „Philological sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and challenges”*: conference proceedings, April 23–24, 2021. Vol. 1. Czestochowa: „Baltija Publishing”, 2021, s. 84–88].